

GUNNAR SVENSSON

Tankar om Wittgensteins filosofiska metod

Varje läsare av Wittgensteins texter känner sig, åtminstone till en början, ytterst förbryllad: Frågor, liknelser, tankelekar, fler frågor – texten spretar i olika riktningar. Vad står där egentligen? Vilken är poängen? Var finns argumentationen?

Till en del är naturligtvis denna förbryllelse ett resultat av Wittgensteins eget skrivsätt. Men varför skrev han på det sättet? Var det ett pedagogiskt knep, en medveten mystifikation för att sporra läsaren till eftertanke, eller helt enkelt ett uttryck för själva den metod han använde i sitt filosoferande?

Svaret på dessa frågor är nog snarast att Wittgenstein var oförmögen att skriva på annat sätt. Han uttryckte gång på gång sitt missnöje med detta, och kallade det sin oförmåga till rätlinjigt tänkande. Hans skrivsätt bör därför inte uppfattas som ett uttryck för åsikten att filosoferandet borde bedrivas på detta sätt eller att filosofiska texter borde struktureras på detta sätt. Tvärt om! Han ägnade en oerhörd möda åt att försöka tvinga in sina tankar i en mer konventionell filosofisk form.

Finns då något som skulle kunna kallas Wittgensteins filosofiska metod? Är hans filosoferande så strukturlöst som det kan tyckas vid en ytlig genomläsning, eller är det så att hans idiosynkratiska skrivsätt inhöljer metoden och argumentationen i en onödigt dimma? Sekundärlitteraturen ger knappast någon större klarhet i dessa frågor. Ingen konsensus finns, varken när det gäller enskildheter i hans filosofi, eller när det gäller hans filosofiska metod och skrivsätt.

Själv uppfattar jag Wittgenstein som en i extremt hög grad argumenterande filosof, men en del filosofer från Uppsala tycks mena att Wittgenstein inte bara inte argumenterar utan att han dessutom tar avstånd från all argumentation. Juan Wilhelmi säger i sin avhandling

från 1995 att Wittgensteins metod innebär att ifrågasätta filosofers frågor och konfrontera problematiska ideer med fakta om elementära användningar av språket, och Pär Segerdahl säger i sin avhandling från 1993 att den filosofiska "familjelikhetsmetoden" ("the philosophical method of family resemblance") innebär att låta den faktiska språk-användningen tala för sig själv. Sådana uppfattningar förbryllar mig, och jag avser därför att i det följande fokusera just på frågan om Wittgensteins filosofiska metod.

1. Är metoden väsentlig?

Är verkligen frågan efter metoden viktig, är det inte snarare de resultat som nås med hjälp av metoden man i första hand bör uppmärksamma? Låt oss se vad Wittgenstein själv ansåg om detta.

I sitt anförande, hösten 1912 inför The Moral Science Club i Cambridge, med titeln "Vad är filosofi?" definierade Wittgenstein filosofin som alla de grundläggande satsen som av andra vetenskaper anses vara sanna utan bevisning. Ingenting nämns i protokollet om hur han tänkte sig att man upptäcker dessa satsen eller vad upptäckten leder till.

I *Tractatus* presenterar han en väsentligen annan uppfattning: Filosofi är ingen lära utan en verksamhet, en språkkritik vars resultat inte är "filosofiska satsen" utan att satsen klagörs. Filosofin skall göra tankar, som eljest är så att säga dunkla och suddiga, klara och skarpt avgränsa dem. (T 4.112) Men hur denna verksamhet, detta klagörande, egentligen skall gå till, alltså själva metoden (filosofin eller filosoferandet), förblir även i *Tractatus* oklart.

I sina föreläsningar i Cambridge under 30-talets första år var Wittgenstein mer explicit. G E Moore skriver i sin sammanfattning av anteckningar från dessa föreläsningar att Wittgenstein sa att vad han ägnade sig åt var ett nytt ämne och inte bara ett steg i en kontinuerlig utveckling, att det nu skett ett brott ("kink") i det mänskliga tänkandets utveckling och att det nya ämnet var vad som avlöst det som tidigare kallats filosofi. Det avgörande var enligt Wittgenstein att en ny metod hade upptäckts, något som liknade det som hände när Galilei och hans samtida utvecklade dynamiken, och när kemin uppstod ur alkemin. Enligt Moore sa Wittgenstein också att det inte spelade så stor roll huruvida hans resultat var riktiga eller inte, det som betydde något var att en metod hade upptäckts.

Själva den filosofiska metoden är alltså enligt Wittgensteins egna

ord det väsentligaste, kanske är detta inte så underligt med tanke på hans uppfattning att filosofi väsentligen är en verksamhet och inte resultatet av verksamheten. Filosofins resultat, vad han kallar "filosofiska satser", uppfattar han ofta som enkla, i det närmaste trivialiteter, om vilka det inte uppstår någon diskussion eftersom alla håller med om dem. Hilmy har i sin bok *The Later Wittgenstein* på ett övertygande sätt visat att Wittgenstein i denna centrala fråga inte ändrade sin bedömning, och alltså att hela hans senare filosofi måste ses i ljuset av att metoden är viktigare än de enskilda resultaten.

2. En metod för vad?

Vi har redan sett att filosofi enligt Wittgenstein är en verksamhet, och att denna verksamhet är en form av språkkritik. Metoden är alltså en metod att bedriva språkkritik. Men varför bedriva språkkritik, vad skall metoden över huvud taget leda till? Och varför uppfatta just denna verksamhet som det som avlöst vad som tidigare kallades filosofi? Låt oss åter uppmärksamma vad Wittgenstein själv säger.

I förordet till *Tractatus* säger han. "Boken behandlar de filosofiska problemen och visar att formuleringen av dessa problem beror på ett missförstånd av vårt språks logik". I *Filosofiska undersökningar* säger han: "Den klarhet som vi eftersträvar är en fullkomlig klarhet. Men det innebär bara att de filosofiska problemen skall fullständigt försvinna" (FU 133). Vidare säger han: "Filosofins resultat är upptäckten av uppenbar nonsens och bulor som förståndet fått när det stött emot språkets gränser. De, bulorna, låter oss inse upptäckten värde" (FU 119). Och: "Den verkliga upptäckten är den som sätter mig i stånd att avbryta filosoferandet när jag vill. – Den som får filosofin att falla till ro så att jag inte längre hetsas av frågor ... Nu visas genom exempel en metod, och följderna av dessa exempel kan man avbryta. Problem blir lösta (svårigheter avlägsnade), ..." (FU 133). Och lite senare: "Filosofin löser upp knutar i vårt tänkande, därför måste filosofins resultat vara enkla, men filosoferandet lika komplicerat som de knutar det löser upp".

Vad som här framträder är att filosoferandet, filosofin som verksamhet, syftar till att lösa upp tankeknutar, filosofiska problem eller "de filosofiska problemen", vilka genererats av missförstånd av vårt språks logik. Även om han i *Tractatus* talar om ett missförstånd och senare om missförstånd i pluralis, så är den grundläggande likheten

mellan den tidige och den sene Wittgenstein uppenbar.

Wittgensteins filosoferande är alltså koncentrerat kring de filosofiska problemen – det är inte något självändamål att såsom i *Tractatus* försöka ”dra en gräns för tänkandet eller tankens uttryck” eller upptäcka ”satsens allmänna form”, eller såsom i de senare skrifterna studera användningen av språkliga uttryck. De språkteorier som tycks bli formulerade i hans skrifter bör alltså inte uppfattas som egentligen avsedda som teorier utan endast avsedda att spela en roll för det övergripande syftet att lösa de filosofiska problemen. I hans egna ord: ”Undersökningarna får sitt ljus, dvs sitt syfte, av de filosofiska problemen. Dessa är ... inga empiriska problem, utan de blir lösta genom en insikt i hur vårt språk arbetar, och närmare bestämt så att detta inses i strid mot en drift att missförstå det. ... Filosofin är en kamp mot förhållandet av vårt förstånd genom vårt språk” (FU 109).

Wittgensteins syfte med filosoferandet är alltså långt från det klassiska. Varken metafysiska, ontologiska, epistemologiska, etiska, estetiska eller semantiska frågor besvaras med hans revolutionerande metod, inte heller mer existentiella frågor om människans och det mänskliga tänkandets villkor. Hans syfte är uteslutande det negativa – inte det nyfikna, vetenskapliga intresset att utvidga vår kunskap, utan den plågades intresse att befrias från sin plågoande. I en anteckning från 1944 skriver han: ”Det eftersträlvade målet för varje tänkare som filosoferar är – frid i tanken”. Och i bakgrunden kan man nästan ständigt höra ekot av hans ord till Bertrand Russell: ”Logic (Philosophy) is hell!”

3. Metodens karaktär

Så till frågan om metodens karaktär: Är det, som det ofta antyds, frågan om en sorts terapi, och i så fall en terapi för vem?

Wittgenstein själv skriver: ”Det finns inte *en* metod i filosofin, men det finns metoder, så att säga olika terapier” (FU 133). Detta terapeutiska drag uppfattades, åtminstone till en början, som det väsentliga i den nya filosofin, det framgår tydligt efter en genomgång av titlarna i sekundärlitteraturen från 40-, 50- och 60-talen, på senare år har diskussionen om Wittgensteins metod i det närmaste ebbat ut.

När Wittgenstein talar om tankeknutar och om missförstånd av språkets logik är det naturligtvis enskilda individers missförstånd det handlar om, och tankeknutarna har karaktären av förvirring; ”jag hittar

inte vägen” som han uttrycker det. Filosofiska problem är för Wittgenstein primärt fråga om enskilda individers tankeförvirringar orsakade av egna språkliga missförstånd av en speciell karaktär, och den tankefrid som utgör målet för filosoferandet är naturligtvis enskilda individers tankefrid.

Denna individuella karaktär är avgörande för hur man skall uppfatta den filosofiska metoden. Hur enskilda individer skall lösa upp sina tankeknutar beror naturligtvis på vilka missförstånd som genererat dem och hur intrasslandet gått till. Följden blir att det inte finns någon väg att en gång för alla avlägsna de filosofiska problemen, såsom Wittgenstein trodde i *Tractatus*. Det är därför metoden att avlägsna språkliga missförstånd av den speciella filosofiska (logiska) karaktären är väsentlig, medan de enskilda resultaten inte är så betydelsefulla; den förra är avsedd att gälla generellt, medan de senare i allmänhet kan vara viktiga för en individ men oviktiga för en annan.

Är då den terapeutiska metod som Wittgenstein upptäckt en metod som skall göra det möjligt för enskilda individer att lösa upp sina filosofiska tankeknutar och därmed sina filosofiska problem – är det alltså endast en terapi för enskilda individuella filosofer?

Ja, i en mening är det nog så, men det finns också en annat drag i Wittgensteins filosofi. Det han ägnar sina undersökningar åt är inte individuella missförstånd, utan sådana missförstånd som uppstår på grund av generella drag i vårt språkssystem och i vår språkanvändning. Det är tankesätt, föreställningar, uppfattningar och ideal som vi så att säga övertar, eller uppfostras till, genom socialisering, språkträning och utbildning, helt enkelt genom att leva tillsammans i en språkgemenskap. Våra filosofiska problem är därför likartade, och det som genererat dem är, åtminstone ibland, missförstånd av likartat slag. Wittgenstein skriver själv: ”En *bild* höll oss fångna. Och vi kunde inte slippa ut, ty den var inbyggd i vårt språk” (FU 115), och angående de klassiska filosofiska problemen skriver han: ”Anledningen (till att vi fortfarande ställer dem) är att vårt språk har förblivit detsamma och lurar oss att ställa samma frågor om och om igen. Så läge det finns ett verb ’att vara’ vilket förefaller fungera likt ’att äta’ och ’att dricka’, så länge det finns adjektiv som ’identisk’, ’sann’, ’falsk’, ’möjlig’, så länge man talar om tidens flöde och rummets utsträckning, etc, etc, kommer människor att fortsätta att stöta mot samma gåtfulla svårigheter, och stirra mot något som inga förklaringar tycks kunna avlägsna”

(P 90). Filosofens arbete är därför inte *bara* ett arbete på det egna tänkandet: "Vi ser alltså den ene efter den andre gå samma stigar, och vi vet redan var de kommer att ta av, var de kommer att gå rakt fram utan att upptäcka avtagsvägen, etc, etc. Därför borde jag sätta upp skyltar överallt där felaktiga stigar svänger av för att hjälpa andra genom de svåra passagera" (P 90).

Kanske bör man därför uppfatta Wittgensteins metod inte bara som en sorts terapi för enskilda individer som trasslat in sitt tänkande i filosofiska problem utan som en metod att upptäcka gemensamma missförstånd av vårt språks logik, missförstånd som så att säga bottnar i "språkspelet" och "livsformen", dvs i gemensamma tanke- och handlingssätt.

Poängen med att upptäcka sådana missförstånd, eller missvisande gemensamma tankemodeller och tankesätt, är naturligtvis för Wittgenstein likväl av privat natur. Vi kanske alla har likartade filosofiska problem, men den förvirring som dessa åstadkommer är privat, och upplösandet av filosofiska problem handlar om att upplösa denna förvirring. Så även om filosoferandet riktar sig mot vilseledande gemensamma tänkesätt, är terapin i grunden nog ändå individuell.

4. Hur går filosoferandet till?

För att besvara frågan hur själva filosoferandet enligt den nya metoden bör gå till finns åtminstone tre angreppssätt: (i) att granska vad Wittgenstein själv säger om metoden, (ii) att studera hur han själv filosoferar ("Genom exempel visas en metod"), eller (iii) att studera hur hans elever och efterföljare bedrivit sin filosofiska verksamhet.

Det sista angreppssättet skulle naturligtvis kunna vara upplysande, men man bör hålla i minnet att Wittgenstein själv tog avstånd från det sätt på vilket de flesta av hans elever och efterföljare bedrev sin filosofi. G E Moore avslutar sin artikel om Wittgensteins föreläsningar med följande ord: "Han ansåg att även om det 'nya ämnet' måste säga en hel del om språket, så är det bara nödvändigt för det att behandla sådana aspekter av språk som har lett, eller som troligen kommer att leda till bestämda filosofiska problem eller misstag. Jag tror att han definitivt ansåg att en del nutida filosofer har vilseletts till att syssla med lingvistiska poänger som saknar sådana följder, och diskussioner om vilka därför, enligt hans uppfattning, inte utgör någon del av en filosofers egentliga uppgift". Denna kritik riktar sig uttryckligen mot de

”ordinary language” filosofer som tog fasta på Wittgensteins idé att mening på något sätt bestäms av användningen av språkliga uttryck i det vardagliga språket (”meaning is use”), och som därför ägnade sin kraft åt att studera ”vad vi säger när”. Många s k ”oxfordfilosofer” uppmärksammade på detta sätt vad vi kan kalla logisk-grammatiska regler med avsikten att därigenom göra det möjligt att avgöra när vi i vårt tänkande begår begreppsliga (logiska) misstag genom att bryta mot dessa regler. Sådana språkstudier utgör uppebarligen inte ingredienser i vad Wittgenstein menar vara filosofens egentliga uppgift. Han skriver t ex på ett ställe: ”(de) visar dig en knippe nycklar, men har inga dörrar att öppna med dem” (MS 138).

Om vi i stället försöker studera hur Wittgenstein själv filosoferar, stöter vi på det problem jag inledningsvis uppmärksammade: hans idiosynkratiska skrivsätt. Själva problemet om Wittgensteins metod bottnar ju i att hans skrivsätt tycks skymma själva metoden. Låt oss därför, åtminstone till att börja med, se vad han själv säger om sin filosofiska metod. En del metodologiska kommentarer finns insprängda här och där i hans manuskript, och det finns åtminstone två lite längre passager där han kommenterar sin metod: dels paragraferna 118–133 i *Filosofiska undersökningar*, dels avsnittet ”Filosofi” i det sk ”Big Typescript” från 1933, publicerat först 1989.

5. Metoden, enligt Undersökningarna

För många är naturligtvis paragraferna i *Filosofiska undersökningar* välkända, men låt mig ändå kort påminna om vad som står i dem. Här är några brottstycken:

Ett filosofiskt problem har formen: ”Jag hittar inte vägen” (FU 123).

Vi vill skapa ordning i vårt vetande: en ordning för ett bestämt syfte; en av många ordningar; inte ordningen. I detta syfte kommer vi om och omigen att *framhäva* distinktioner som våra vanliga språkformer lätt får oss att förbise (FU 132).

Det var riktigt att våra betraktelser inte fick vara vetenskapliga betraktelser. ... Och vi får inte uppställa någon som helst teori. Det får inte finnas något hypotetiskt i våra betraktelser. All *förklaring* måste bort, och enbart beskrivning träda i dess ställe (FU 109).

Vi återför orden från deras metafysiska till deras vardagliga användning (FU 116).

Det är en huvudkälla till vår bristande förståelse att vi inte *överblickar* användningen av våra ord. – Vår grammatik brister i överskådlighet. Den översiktliga framställningen förmedlar förståelsen, som består just däri att vi 'ser sammanhangen'. Därav vikten av att hitta på *mellanled*.

Begreppet översiktlig framställning är för oss av grundläggande betydelse. Det betecknar vår framställningsform, det sätt varpå vi ser tingen (FU 122).

Filosofin ställer bara fram allt till beskådande och förklarar eller härleder ingenting. – Då allt ligger i öppen dag, finns det heller ingenting att förklara. Ty vad som eventuellt är fördolt, intresserar oss inte. "Filosofi" kunde man också kalla det som är möjligt *före* alla upptäckter och uppfinningar (FU 126).

Våra klara och enkla språkspel är inte förstudier till en framtida reglementering av språket – så att säga första approximationer, utan hänsyn till friktion och luftmotstånd. Språkspelen är i stället *jämförelseobjekt*, som genom likhet och olikhet skall kasta ljus över förhållandena i vårt språk (FU 130).

Vi kan nämligen undvika felaktiga eller tomma påståenden bara genom att vi framställer förebilden som det den är, som jämförelseobjekt, så att säga som måttstock; och icke som en fördom som verkligheten *måste* motsvara (FU 131).

Detta är naturligtvis långt ifrån kristallklart; inte ger dessa brottstycken någon större ledning i fråga om den filosofiska metoden, alltså vad beträffar hur själva filosoferandet skall gå till. De har karaktären av reflektioner över metoden, snarare än instruktioner. Vad som framgår är i alla fall att Wittgenstein menar, att den främsta anledningen till de filosofiska problemens uppkomst är bristande överblick över språkets grammatik, och att det inte krävs förklaringar utan i stället beskrivningar av vardagliga användningar av ord för att undanröja denna brist. Men hur sådana beskrivningar och påhittade "mellanled" betraktade som jämförelseobjekt skall leda till översiktliga framställningar av den karaktär som Wittgenstein menar undanröjer filosofiska problem förblir oklart.

6. Metoden, enligt filosofikapitlet

Kapitlet "Filosofi" är en del av ett 780-sidigt manuskript i vilket Wittgenstein år 1933 försökte sammanställa resultatet av sina nya tankar. Det mesta som finns i avsnittet i *Filosofiska undersökningar* finns redan i filosofikapitlet, men här finns mycket mer, och många av de tankar som i hans senare manuskript är ytterst fragmentariska är i det tidigare åtminstone något klarare.

Wittgenstein börjar med att säga, att svårigheterna vid filosoferande inte så mycket är intellektuella utan snarast viljemässiga: "Filosofiskt arbete är egentligen mer ett arbete på en själv. På ens egen uppfattning. På det sätt enligt vilken man ser tingen. (Och vad man kräver av dem.)" (P 86)

Vidare säger han, att filosofiska misstag kan korrigeras genom att man pekar på, eller uppmärksammar, att man tänkt i enlighet med en analogi, en analogi som man inte uppfattat som en sådan och vilken dessutom är falsk. Det viktiga är att uttycka den oriktiga tankeprocessen så precist och karaktäristiskt att den andre medger att det var precis så han menade. Valet av ord och uttryck är därför av yttersta vikt. Man måste, som Wittgenstein uttrycker det, följa varje misstags "fysionomi", ty endast om den andre medger att uttrycket verkligen fångar hans tanke, och alltså att analogin är källan till hans misstag, är det möjligt att övertyga honom om hans misstag.

Filosofiska misstag är, enligt Wittgenstein, egentligen grammatiska misstag, och filosofiska undersökningar måste därför vara grammatiska. Men de skiljer sig från lingvistens eller filologens undersökningar, de regler som Wittgenstein intresserar sig för är i allmänhet just de som lingvisten ignorerar: "Vi kan säga att vi kallar något annat grammatik än vad han gör. ... vi skiljer mellan olika sorters ord där det för honom inte finns någon skillnad" (P 88). Just att uppmärksamma sådana skillnader är viktigt vid filosoferandet. Wittgenstein skriver: "Den speciella ro som inträder när vi kan placera liknande fall bredvid ett fall som vi trodde var unikt, möter vi gång på gång i våra undersökningar när vi visar att ett ord inte har bara *en* betydelse (eller bara två) utan används på fem eller sex olika sätt" (P 89).

Filosofiska problem visar en ordning i våra begrepp och kan lösas genom att ordna dem. Detta ordnande jämför Wittgenstein med omöbleringen av ett rum, och med ordnandet av kugghjulen vid öppnandet av ett kombinationslås. Vad som krävs är inte någon ny kun-

skap, utan i stället att man erinrar sig hur orden används; de filosofiskt viktigaste aspekterna hos språket är dolda på grund av sin enkelhet och vardaglighet: "Man kan ge namnet filosofi till det som är möjligt före alla nya upptäckter och uppfinningar" (P 89).

Vad ordnandet av vårt erinrade vetande om ordens användningar skall resultera i är en översiktlig framställning av ordens grammatik. En sådan översiktlig framställning ger den förståelse som gör det möjligt att se samband och att upptäcka falska analogier. Vår vanliga grammatik saknar sådan överskådlighet: "Som jag bedriver filosofi består dess hela uppgift i att uttrycka sig på ett sådant sätt att problem försvinner" (P 89).

Så långt är det tydligt att den uppfattning om filosoferandet som kommer till uttryck i filosofikapitlet är densamma som i *Filosofiska undersökningar*. Det finns dock ett drag i det förra som knappast mer än antyds i de senare, och det handlar om karaktären hos de filosofiska problemen.

Varför tycks grammatiska problem så svåra och näst intill omöjliga att lösa, frågar Wittgenstein, och han svarar: "Därför att de hänger samman med de äldsta tankebanorna, dvs med de äldsta bilderna som är ingraverade i språket självt. ... Människor är djupt inbäddade i filosofiska, dvs grammatiska förvillelser. Och att befria dem från dessa förutsätter att de dras ut ur den oerhörda mångfald av samband som de är fångade i. Man måste så att säga omgruppera hela deras språk. – Men detta språk utvecklade sig som det gjorde därför att människor hade – och har – en tendens att tänka på detta sätt. ... Språket innehåller samma fallor för alla; ett väldigt nätverk av välhållna felaktiga stigar" (P 90).

Anledningen till att filosofiska problem är så svåra att lösa är alltså enligt Wittgenstein att försöken att lösa dem med nödvändighet måste göras med hjälp av vårt språk, och därmed i enlighet med just de bilder och uppövade tankebanor som lett tankarna vilse och genererat problemen. Men Wittgenstein antyder också att problematiken är ännu djupare i och med att språket med dess bilder och uppövade tankebanor är resultatet av våra (djupare eller mer primitiva) tanketendenser. Det är på grundval av just sådana tanketendenser vi i vårt filosoferande med hjälp av språkets vilseledande bilder och uppövade tankebanor försöker hitta rätt igen. Inte underligt att det tycks oss svårt!

7. En jämförelse

Vad den filosofiska metoden innebär är alltså att genom påminnelser om användningen av språkliga uttryck försöka nå översiktliga framställningar av uttryckens grammatik, och därmed göra det möjligt att avslöja falska analogier och tankebanor i enlighet med vilka tänkandet gått vilse. På så sätt skall det alltså vara möjligt att reda ut sådana tankeknutar som genererat filosofiska problem. Frågan hur själva detta filosoferande går till kvarstår emellertid.

En skillnad mellan filosofikapitlet och *Filosofiska undersökningar* är att i det förra ännu inte tanken på språkspel som jämförelseobjekt vid filosoferandet finns med. Frågan är om denna skillnad är väsentlig? I det metodkommenterande avsnittet i *Filosofiska undersökningar* förekommer termen endast i en enda paragraf, i den redan citerade paragrafen 130 där Wittgenstein påpekar att hans språkspel just är jämförelseobjekt som genom likhet och olikhet skall kasta ljus över förhållanden i vårt språk. Detta har naturligtvis med den filosofiska metoden att göra: de enkla och klara språkspel Wittgenstein här talar om skall genom likhet och olikhet kasta ljus över just sådana förhållanden i vårt språk som lett tankarna vilse och nästlat in dem i filosofiska problem, dvs göra oss uppmärksamma på falska analogier och vilseledande tankebanor. Språkspelens enkelhet, ett begränsat antal ord använda i en begränsad typ av situationer, gör det möjligt att nå en fullständig överblick över och i vårt språk fullständigt beskriva användningen och funktionen hos dessa ord i dessa situationer, något som inte är möjligt beträffande vårt vanliga språk. Kanske är det just genom att konstruera och betrakta enkla språkspel vi kan nå en sådan överblick över användningen av våra ord som kan leda till upplösningen av filosofiska problem.

Har vi därmed besvarat frågan hur filosoferandet går till? – Knappast. Dels därför att tanken på språkspel är långt ifrån klar. Dels därför att det inte på något sätt framgår hur betraktandet av enkla språkspel leder till någon väsentlig överblick över användningen av våra ord. Dels, och kanske viktigast, därför att Wittgenstein enligt Moores anteckningar menade sig ha upptäckt den nya filosofiska metoden långt innan han introducerade tanken på språkspel.

8. Ordningens betydelse

Om vi i stället för att uppmärksamma vad Wittgenstein uttryckligen

säger om sin filosofiska metod tittar på hur hans filosoferande faktiskt går till, blir bilden av metoden då en annan? – Nej, kanske inte, men ändå mycket mer komplex. Vi finner i hans skrifter inte bara beskrivningar av språkspel av olika slag och redogörelser för den faktiska användningen av språkliga uttryck, utan vi finner också diskussioner av hypotetiska situationer och av kontrafaktiska naturförhållanden, vi finner hänvisningar till språkliga intuitioner och till introspektiva upplevelser, vi finner formuleringar av analogier, argument och tanke-modeller, etcetera. Men viktigast av allt är nog ändå själva ordningen i det som framställs.

Wittgenstein lade ned en oerhörd möda på att ordna sina reflektioner. Hans många försök till sammanställningar är uttryck för svårigheten att hitta den rätta ordningen, eller den rätta argumentativa strukturen, och "den rätta" betyder här den som upplöser filosofiska problem, eller de filosofiska problemen i fråga; den som följer miss-tagens fysiologi. Det är ju endast i ljuset av detta övergripande syfte som de många detaljanalyserna av bruket av språkliga uttryck får sin rätta betydelse. Och här måste man väl konstatera att Wittgenstein aldrig riktigt lyckades hitta den rätta ordningen – kanske framför allt beroende på de filosofiska problemens enorma komplexitet.

Till Wittgensteins försvar bör man naturligtvis tillägga att han själv aldrig blev nöjd med den ordning han lyckades ge sina reflektioner, förutom i viss mån i det tidiga verket *Tractatus*. I hans omfattande *Nachlaß* finns många försök till sammanställningar av anmärkningar, men inget som inte vidare omformats och bearbetats. Mot bakgrund av vad som nu är känt, framför allt på grund av G H von Wrights omfattande forskning kring manuskriptens tillkomst, kan man säga att Wittgenstein under hela sin senare period, från 1929 till sin död 1951, arbetade med att skriva *en* bok, och att han själv trots många försök aldrig blev nöjd med någon version av denna. Den första delen av *Filosofiska undersökningar* är Wittgensteins sista försök att slutföra detta arbete, men inte heller med det manuskriptet var han tillfreds. Ur detta perspektiv måste man med stor tvekan betrakta de nu mer än 15 volymer som hittills publicerats ur hans efterlämnade anteckningar.

9. Slutord

"There is in Wittgenstein's work no argument and no conclusion", skriver Oets Bouwsma, och kanske skulle en del uppsalafilosofer hålla

med. Men att Wittgensteins metod bara skulle handla om att konfrontera problematiska idéer med fakta om elementära användningar av språket, eller att metoden enbart går ut på att låta den faktiska användningen tala för sig själv, tycks mig alltför förenklat. Jag skulle i stället vilja hävda, att det i Wittgensteins skrifter finns ett mycket stort antal argument. Ja, kanske till och med att hela hans verk *Filosofiska undersökningar* bör ses som ett gigantiskt försök att framställa en enda, mycket komplex men ändå sammanhängande, argumentation avsedd att upplösa den filosofiska meningsproblematiken via en undersökning av grammatiken för främst uttrycken "förstå", "mena" och "tänka". – Men detta till trots hittar man i hans skrifter inte någon egentlig slutsats, ty målet för filosoferandet är ju enligt Wittgenstein själva *insikten* om att i tankarna ha gått vilse, och en sådan insikt kan man bara ledas i riktning mot, inte (ända) fram till.

Bibliografisk not

Denna uppsats är en något omarbetad version av ett föredrag som jag höll vid symposiet "Wittgenstein och filosofin" i Uppsala hösten 1995.

De wittgensteintexter som nämns och citeras i uppsatsen är dels *Tractatus logico-philosophicus* (T) och *Filosofiska undersökningar* (FU), båda utgivna i svensk översättning av Bokförlaget Thales 1992, dels vad jag kallar "filosofikapitlet" (P), i tyskt original publicerat som "Philosophie" i *Revue Internationale de Philosophie*, vol 43, no 169, 1989, samt MS 138 som är ett opublicerat manuskript angivet med den beteckning den fått av von Wright i hans "The Wittgenstein Papers"; båda dessa senare texter återfinns i samlingsvolymen *Philosophical Occasions, 1912–1951*, utgiven av James Klagge och Alfred Nordmann, Hackett Publishing Company 1993.

De omnämnda uppsalaavhandlingarna är Pär Segerdahls *Language Use*, med undertiteln "A philosophical investigation into the basic notions of pragmatism", Department of Philosophy, Uppsala University 1993, och Juan Wilhelmis *Språk och mänsklig förståelse*, med undertiteln "En kritisk undersökning av några samhällsfilosofiska tolkningar av den senare Wittgenstein", Bokförlaget Nya Doxa 1995.

Hänvisningen till G H von Wrights beskrivning av hur Wittgensteins texter långsamt växte fram genom ingående omarbetningar gäller främst uppsatsen "The Origin and Composition of the *Philosophical Investigations*", uppsatsen finns i hans *Wittgenstein*, Blackwell 1982. G E Moores anteckningar från Wittgensteins föreläsningar i början av 30-talet, "Wittgenstein's Lectures in 1930-33", finns i hans *Philosophical Papers*, George Allen and Unwin 1959. Oets Bouwsmas kommentar om Wittgensteins filosofi återfinns i hans *Wittgenstein, Conversations 1949-1951*, Hackett Publishing Company 1986. Stephen Hilmys bok, slutligen, *The Later Wittgenstein* är utgiven av Blackwell 1987.